

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.3.05>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Світлана КУЗНЕЦОВА

Проблема тероризму у роботі психолога з дітьми молодшого шкільного віку*

SVITLANA KUZNETSOVA. **The problem of terrorism in the work of psychologist with children of primary school age.** *The article analyzes the social situation of the society, which is often traumatic for the mentality of children of junior school age. The urgent problem of terrorism in the work of a practicing psychologist with children is considered. The concept of "terrorist act", "terrorism" and its psychological consequences for a child are covered. It is stressed that the practitioners of psychology have a huge responsibility - to help the child to intensify their own personal resources to overcome a difficult life situation. The content of the psychologist, whose task is to address psychological care for children of primary school age who are in difficult situations. An algorithm for psychological services staff of education, working with children who have experienced a traumatic situation such as a terrorist attack.*

Keywords: terrorism, terrorist attack, difficult life situation, crisis, psychotrauma, mental health, primary school children, practicing psychologist.

1. Постановка проблеми

Тривожні події останніх років в Україні як ніколи гостро підняли питання дотримання прав людини (право на життя, свободу) та цінності кожної особистості у суспільстві в період суспільно-історичних змін. Разом з тим вони породжують виникнення нових нагальних труднощів та проблем, з якими стикаються у своїй життєдіяльності і дорослі, і діти. В суспільстві спостерігається високий рівень тривожності, почуття невпевненості та нестабільності в завтрашньому дні, що породжує прояв агресивності, недовіри один до одного.

Разом з тим, внаслідок соціальних потрясінь та конфліктів, як у окремих людей, так і у різних соціальних груп незалежно від віку та статусу у суспільстві нагальною стала потреба в отриманні соціально-психологічного захисту та підтримки особистості. Робота у конфліктний та постконфліктний період як з дорослими, так і з дітьми хоч і не є новою для спеціалістів психологічної сфери, проте однозначно вимагає від них відповідального ставлення, високого професіоналізму з питань профілактики наслідків стресів і дистресів, гострих емоційних станів, переживання горя і втрат, попередження різних проявів міжособистісних конфліктів.

Мета статті. Уточнити доцільність та ефективність роботи психолога з дітьми, які опинилися у складній життєвій ситуації, як тероризм.

2. Виклад основного матеріалу

Спираючись на багаторічний досвід зауважимо, що практикуючий психолог це дуже складна, відповідальна професія, в якій сама особистість психолога є інструментом впливу на інших людей. Психолог допомагає знайти сенс життя тим, хто пережив кризу втрати, і за словами Н.Пирогова може «зігріти холодне серце, любов'ю торкнутися висохшої душі». Відомо, що психолог-практик у своїй професійній діяльності може надавати ефективну допомогу, якщо він не тільки володіє високою компетентністю, глибокими професійними знаннями, але і необхідними професійними, особистісними якостями.

Н.В.Чепелеваказує,щосформованістьвсіхпрофесійно-важливих якостей, професійних умінь та навичок забезпечує продуктивність професійної діяльності психолога. Н.В. Чепелева та Н.І. Пов'якель запропонували модель особистості практикуючого психолога,

яка включає такі складові: мотиваційно-цільова (сформована мотиваційна сфера до професійної діяльності, надання психологічної допомоги, здатність до взаєморозуміння, прийняття себе та інших, а також діалогічну готовність,); когнітивна (семантичне та особистісне знання, знання себе й інших, емпатійність, асертивність, відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів, професійно-важливі якості і властивості пізнавальних процесів, найважливішим є професійна рефлексія та професійний інтелект); операційно-технологічна (розвинена операціональна компетентність особистості фахівця-психолога, володіння основними професійними вміннями і навичками, найважливіше – практичний інтелект); комунікативно-рольова (містить соціально-когнітивні і комунікативні уміння, організаційні якості, базовими особистісними якостями виступають професійна ідентифікація та соціальний інтелект); регулятивна (толерантність до фрустрацій, висока працездатність і саморегуляція особистості, відсутність схильностей до психічного збудження та швидкого виснаження, здатність до професійної самореабілітації, провідним компонентом виступає професійна саморегуляція) [Проводячи із психологами системи освіти семінари-практикуми, було запропоновано розглянути тему «Тероризм, його психологічні наслідки для дитини». На семінарах-практикумах ми розглядаємо стисло теоретичний матеріал та розлого практичні кроки. Орієнтовні практичні кроки включають аналіз конкретної складної життєвої ситуації: небезпеки, які несе із собою психологічна проблема для дитини в теперішньому та майбутньому часі; реакція учня на цю проблему (емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти); умови та шляхи усунення психологічної проблеми. Для того щоб набуті знання дитиною були корисними, дієвими, міцними, психолог повинен закріпити їх на практиці, в ігровій діяльності.

Психологічна вправа «Кінострічка» (авторська методика Литвиненко І.С.). Запропонована методика надає можливість розробити для дитини «індивідуальний простір» переходу від складної виниклої проблеми (негативного психоемоційного стану) до її розв'язання (позитивного психоемоційного стану) з акцентом на самостійні практичні дії, зусилля самої дитини. Щоб перейти від боязні до впевненості кінострічка дає наочно побачити цілісну ситуацію в деталях – кадрах, які показують внутрішні переживання, їх змінність на шляху до мети, а «стоп - кадр» дозволяє роздивитися бажаний сюжет, щоб поміркувати, співставити, проаналізувати. Представимо

короткий опис психологічної вправи: Учень роздивляється фільмоскоп, плівку. Психолог звертає увагу, що плівка поділена на кадри, кожний з яких має певний сюжет і містить текст. Кадри між собою пов'язані загальним змістом конкретної ситуації. Кожний кадр можна «зупинити» (стоп-кадр) і роздивитися його наповнення, поміркувати. Учень сам заправляє плівку в барабан, крутить ручку, що змінює кадри, читає текст. Психолог пропонує учню придумати веселу історію (виступати в ролі автора) або пригадати будь-яку життєву ситуацію і «перекласти» її на саморобну плівку, поділити її на кадри, заповнити кожний кадр картинкою і текстом.

Програвання та обговорення проблемних ситуацій (моделювання життєвої ситуації близької до реальної ситуації учня). Для моделювання ситуації, як приклад, можуть використовуватися різні іграшки, герої книжок чи мультфільмів, історичні персонажі. Обирання дитиною героїв слугує для обговорення того, як би вони себе вели в тій чи іншій ситуації. Така робота з дитиною сприяє дивитися на ситуацію з різних точок зору і надає можливість висловлювати власні погляди, висувати припущення щодо розв'язання життєвих ситуацій. Саме практикуючий психолог пояснює дитині, що в житті людини бувають різні події, як добрі, веселі так і сумні, жахливі, небезпечні, але всі події охоплюються одним важливим словом «Життя».

Отже, організована таким чином робота практикуючого психолога з дитиною дає позитивний результат – робить дитину психологічного стійкою, пильною, впевненою в собі, в своїх діях; допомагає їй навчитися розбиратися, на рівні свого віку, в людях, які її оточують; розуміти невербальну «мову» людей і те, що людина може бути як джерелом добра, любові, так і небезпеки; бачити небезпеку; поводитися з чужими людьми обачно, стримано; вміти оцінювати не лише реальну ситуацію, інших людей, а й себе самого в цій ситуації; робити власну поведінку, емоції більш керованими; бути впевненою в собі; зуміти пережити складну життєву ситуацію від якої залежить якість життя; набути життєвого досвіду для подальшого власного життя; навчитися моделювати, оцінювати та розв'язувати життєві ситуації, які тісно пов'язані з реальним життям, вибудовуючи позитивну установку на прийняття дійсності, розширювати та систематизувати уявлення, знання про власне «Я», життя, висловлювати та доводити власну точку зору.

Висновки

Враховуючи вище сказане можна дійти **висновку**, що пережита психотравмуюча ситуація повинна бути відредагована у достатній (індивідуальній) мірі для кожної людини; щоб досягти більш стійких позитивних змін в особистісному розвитку дитини, яка пережила психотравмуючі ситуації, ефективно застосовувати індивідуальні стратегії подолання їх наслідків, враховуючи індивідуальну життєву історію дитини, особливості віку, індивідуальні характеристики; психолог є головним джерелом підтримки для дітей, на нього покладається відповідальність підтримувати віру в дитини, що ситуація вирішиться на краще; завдяки роботі психолога у дитини замість розпачу та печалі приходить розуміння та досвід, формується почуття, що вона смілива, сильна і обов'язково впорається із складною життєвою ситуацією.

References:

1. Анцыферова Л.И. (1994). Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л.И. Анцыферова // Психологический журнал. 1994. №1. С. 3-16.
2. Быховец Ю.В. (2010). Психологическая оценка переживания террористической угрозы: Руководство. / Ю.В. Быховец, Н.В. Тарабрина. М.: Ин-т психологии РАН. 84 с.
3. Войцях Т. (2014). Особливості організації в закладах освіти соціально – педагогічної роботи з дітьми у конфліктний та постконфліктний період / Т. Войцях. К.
4. Допира А.И. (2001). Воздействие экранного насилия на подрастающее поколение: история социально -психологических исследований / А.И. Допира // Практична психологія та соціальна робота. 2001. №1. С. 28-30.
5. Ениколопов С.Н. (2008). Психологические последствия терроризма / С.Н. Ениколопов, А.А. Мкртычан // Вопросы психологии. 2008. №3. С. 71-80.
6. Знаков В.В. (2010). Понимание и переживание москвичами террористической угрозы / В.В. Знаков // Вопросы психологии. 2010. №4. С. 64-74.
7. Корольчук М.С. (2006). Соціально-психологічне забезпечення діяльності у звичайних та екстремальних умовах / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. К.: «Ніка-Центр». 580 с.
8. Лемиш Д. (2007). Жертвы экрана. Влияние телевидения на развитие детей / Лемиш Д. М.: Поколение. 303 с.
9. Литвиненко І.С. (2017). Вікова та педагогічна психологія. Модуль: ситуації в житті дітей дошкільного віку або підводні рифи життєвих ситуацій / І. С. Литвиненко. Миколаїв: Артєкс. 471с.

10. Литвиненко І.С. (2017). Вікова та педагогічна психологія. Модуль: ситуації в житті дітей молодшого шкільного віку. Програма «Знаю і розумію» / І. С. Литвиненко. Миколаїв: Артєкс. 471с.
11. Малкина-Пых, И.Г. (2005). Экстремальные ситуации: справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. М.: Эксмо. 960 с.
12. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84с.
13. Тарабрина Н.В. (2001). Практикум по психологи посттравматического стресса / Н. В. Тарабрина. СПб: Питер. 272 с.
14. Федоров С. (2000). Терроризм: реальность сегодняшнего состояния / С.Федоров. М. 64 с.
15. Чепелева Н.В., Пов'якель Н.І. (1998), Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель // Психологія: Збірник наукових праць. Вип. 3. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. С. 35- 41.
16. Юл У., Уильямс Рут М. (2001). Стратегия вмешательства при психических травмах, возникших вследствие масштабных катастроф. / У. Юл, М. Рут Уильямс // Детская и подростковая психотерапия: сборник / под ред. Д. Лейна, Э. Миллера. СПб: Питер. 448 с.

Transliteration of References:

1. Ancyferova L.I. (1994). Lichnost v trudnyh zhiznennyh usloviyah: pereosmyslenie, preobrazovanie situacij i psihologicheskaya zashita / L.I. Ancyferova //Psihologicheskij zhurnal. 1994. №1. S. 3-16.
2. Byhovec Yu.V. (2010). Psihologicheskaya ocenka perezhivaniya terroristicheskoy ugrozy: Rukovodstvo. / Yu.V. Byhovec, N.V. Tarabrina. M.: In-t psihologii RAN. 84 s.
3. Voitsiakh T. (2014). Osoblyvosti orhanizatsii v zakladakh osvity sotsialno – pedahohichnoi roboty z ditmy u konfliktnyi ta postkonfliktnyi period / T. Voitsiakh. K.
4. Dopira A.I. (2001). Vozdejstvie ekrannogo nasiliya na podrastayushee pokolenie: istoriya socialno -psihologicheskikh issledovanij / A.I. Dopira // Praktichna psihologiya ta socialna robota. №1. S. 28-30.
5. Enikolopov S.N. (2008). Psihologicheskie posledstviya terrorizma / S.N. Enikolopov, A.A. Mkrtychan // Voprosy psihologii. 2008. №3. S. 71-80.
6. Znakov V.V. (2010). Ponimanie i perezhivanie moskvichami terroristicheskoy ugrozy / V.V. Znakov // Voprosy psihologii. 2010. №4. S. 64-74.
7. Korolchuk M.S. (2006). Sotsialno-psykholohichne zabezpechennia diialnosti u zvychaynykh ta ekstremalnykh umovakh / M.S. Korolchuk, V.M. Krainiuk. K.: «Nika-Tsentr». 580 s.
8. Lemish D. (2007). Zhertvy ekrana. Vliyanie televideniya na razvitie detej / Lemish

- D. M.: Pokolenie. 303 s.
9. Lytvynenko I.S. (2017). Vikova ta pedahohichna psykholohiia. Modul: sytuatsii v zhytti ditei doshkilnoho viku abo pidvodni ryfy zhyttievkykh sytuatsii / I. S. Lytvynenko. Mykolaiv: Arteks. 471s.
 10. Lytvynenko I.S. (2017). Vikova ta pedahohichna psykholohiia. Modul: sytuatsii v zhytti ditei molodshoho shkilnoho viku. Prohrama «Znaiu i rozumiiu» / I. S. Lytvynenko. Mykolaiv: Arteks. 471s.
 11. Malkina-Pyh, I.G. (2005). Ekstremalnye situatsii: spravochnik prakticheskogo psihologa / I. G. Malkina-Pyh. M.: Eksmo. 960 s.
 12. Sotsialno-pedahohichna ta psykholohichna robota z ditmy u konfliktnyi ta postkonfliktnyi period: metod. rek. / N.P. Bochkor, Ye.V. Dubrovska, O.V.Zaleska ta in. Kyiv: MZhPTs «La Strada-Ukraina», 2014. 84c.
 13. Tarabrina N.V. (2001). Praktikum po psihologii posttravmaticheskogo stressa / N. V. Tarabrina. SPb: Piter. 272 s.
 14. Fedorov S. (2000). Terrorizm: realnost segodnyashnego sostoyaniya / S.Fedorov. M. 64 s.
 15. Chepelieva N.V., Poviakel N.I. (1998), Teoretychne obhruntuvannia modeli osobystosti praktychnoho psykholoha / N.V. Chepelieva, N.I. Poviakel // Psykholohiia: Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 3. K.: NPU im. M.P. Drahomanova, 1998. S. 35- 41.
 16. Yul U., Uilyams Rut M. (2001). Strategiya vmeshatelstva pri psihicheskikh travmah, voznikshih vsledstvie masshtabnykh katastrof. / U. YuL, M. Rut Uilyams // Detskaya i podrostkovaya psihoterapiya: sbornik / pod red. D. Lejna, E. Millera. SPB: Piter. 448 s.

The Author

Svitlana KUZNETSOVA
*Lecturer at the Department of Psychology,
Nikolaev National University of V.A. Sukhomlynskiy,
Mykolaiv, Ukraine
E-mail: svk211182@ukr.net*

Abstracts

СВИТЛАНА КУЗНЕЦОВА. Проблема тероризму у роботі психолога з дітьми молодшого шкільного віку. У статті аналізується соціальна ситуація суспільства, яка часто є травмуючою для психіки дітей молодшого шкільного віку. Розглядається нагальна проблема тероризму у роботі практикуючого психолога з дітьми. Висвітлюється поняття «теракт», «тероризм» та його

психологічні наслідки для дитини. Наголошується, що на практикуючих психологів покладена величезна відповідальність – допомогти дитині активізувати власні особистісні ресурси для подолання складної життєвої ситуації. Розкривається зміст роботи психолога, завданням якого є адресна психологічна допомога дітям молодшого шкільного віку, які знаходяться у складних життєвих ситуаціях. Наводиться запропонований алгоритм, для працівників психологічної служби системи освіти, роботи з дітьми, які пережили таку травмуючу ситуацію, як теракт.

Ключові слова: тероризм, теракт, складна життєва ситуація, криза втрати, психотравма, психічне здоров'я, молодший школяр, практикуючий психолог.

SVITLANA KUZNIETSOVA. **Problem terroryzmu w pracy psychologa z uczniami w wieku wczesnoszkolnym.** W artykule dokonano analizy sytuacji społecznej, która często jest traumatyczna dla psychiki dzieci w edukacji wczesnoszkolnej. Rozpatrzono palący problem terroryzmu w pracy praktykującego psychologa z dziećmi. Przedstawiono są pojęcia „ataku terrorystycznego”, „terroryzmu” i jego konsekwencji psychologiczne dla dziecka. Podkreśla się, że na praktykujących psychologach spoczywa ogromna odpowiedzialność – pomóc dziecku w aktywizacji jego własnych zasobów osobistych, aby przezwyciężyć trudną sytuację życiową. Ukazano istotę pracy psychologa, którego zadaniem jest celowa pomoc psychologiczna na etapie edukacji wczesnoszkolnej dzieciom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej. Przedstawiono proponowany algorytm dla pracowników Służby Psychologicznej systemu oświaty, które wspierają dzieci, dotkniętych tak traumatyczną sytuacją, jak atak terrorystyczny.

Słowa kluczowe: terroryzm, atak terrorystyczny, trudna sytuacja życiowa, kryzys straty, trauma psychologiczna, zdrowie psychiczne, uczeń edukacji wczesnoszkolnej, praktykujący psycholog.

* Матеріал підготовлено у 2017 році (коли тривав 4-й рік війни, яку в 2014 році розпочала Росія проти України) і вперше представлено на I-й Міжнародній Міждисциплінарній Асамблеї «“ІІТСП: дорослі, діти та родини в ситуації війни” (8-10 грудня 2017 року, м. Київ, Україна) (Ред.)